

ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В МЕЖАХ ОСНОВНИХ ТИПІВ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Розуміння сутності права або праворозуміння є початковою, вихідною категорією юриспруденції. Безперешкодне співіснування і реальна можливість вільно застосовувати в процесі дослідження права і пов'язаних з ним соціальних явищ різноманітних наукових напрямів сприяє встановленню різносторонньої картини правового життя суспільства. Зокрема, в правовому регулюванні праворозуміння може поставати не лише загальною передумовою, але й процесом та результатом вироблення юридичного рішення. Залежно від вибору того чи іншого типу праворозуміння, його принципів визначаються засоби пізнання, методи, прийоми, які будуть використовуватися при виробленні такого рішення. Отже, взаємодія праворозуміння з державно-юридичною діяльністю є очевидною, її можливо визначити як спосіб напрацювання рішення у сферах правотворення, правозастосування та правотлумачення, який перебуває у змістовно-смысловому зв'язку з відповідним типом праворозуміння [6, с. 363].

Метою даної наукової публікації є дослідження особливостей правозастосовчої діяльності, як особливого різновиду юридичної, в межах основних типів праворозуміння.

Правозастосування є різновидом юридичної діяльності та особливою формою правореалізації, яка полягає у прийнятті індивідуально-конкретизованих приписів на основі та на виконання загальних норм права. Тобто, правозастосування відображає важливий аспект правової системи, за допомогою якого до елементів цієї системи включається індивідуальне регулювання, яке покликане забезпечити приведення в життя вимог юридичних норм.

В юридичній літературі характеристика правозастосування здійснюється в межах позитивістського праворозуміння. Дослідження застосування права в межах інших підходів до праворозуміння ще не набуло свого завершеного концептуального розроблення. На сучасному етапі вивченням поняття правозастосування, його правових вимог, особливостей та характеру займаються такі провідні вчені, як С. Бобровник, А. Колодій, М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Костицький, Б. Малишев, О. Москалюк, Н. Оніщенко, О. Павлишин, П. Рабінович, С. Рабінович, Д. Слинько, Ю. Тихомиров та інші.

Як відомо до основних типів праворозуміння належать природно-правовий, позитивістський та соціологічний. Відповідно, від даних типів залежить характеристика правозастосування, його особливостей та основних вимог, якими керується правозастосувач у процесі правозастосовчої діяльності.

В сучасній правовій літературі позитивістське тлумачення є панівним і правозастосування, в свою чергу, досліджується саме в межах закону, як його основної бази. Відповідно, нормативістська концепція праворозуміння визначає право через систему норм, які містять правила «належної поведінки», які встановлюються, санкціонуються та охороняються державою.

Зазначена концепція визначає застосування норм права як управлінську, державно-владну, організуючу діяльність компетентних суб'єктів права, метою якої є реалізація правових норм шляхом прийняття індивідуально-конкретизованих приписів.

В результаті правозастосування враховуються усі особливості конкретної ситуації, що забезпечує казуальне (індивідуалізоване) регулювання суспільних відносин. Тобто індивідуальна регламентація є допоміжним засобом, за допомогою якого норма права конкретизується, втілюється в життя.

Правозастосування повинно здійснюватись на основі загальних принципів права та з дотриманням певних критеріїв. Ці критерії називаються вимогами щодо процесу та результату правозастосування, відповідно, виходячи з позитивістського праворозуміння, окреслюють такі вимоги до правозастосування: обґрунтованість, законність та доцільність.

На думку Н. Глинської, обґрунтованість ухваленого рішення становить результат його обґрунтування й передбачає підтвердження правильності всіх висновків, що містяться в конкретному правозастосовчому акті, посиленнями на відповідні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних із ними переконливих доводів [3, с. 12].

Розуміння поняття доцільності правозастосовчої діяльності має декілька підходів. У першому – застосування юридичної норми визнається доцільним тоді, коли воно забезпечує досягнен-

ня того соціального ефекту, заради якого було створено норму. У другому розумінні поняття доцільності співвідноситься з поняттям оптимальності. Відповідно, доцільним має визнаватися лише такий варіант застосування норми, який надає можливість найкращим чином (за даних умов) досягти її мети. Таке розуміння доцільності ґрунтується на діалектиці співвідношення мети й способів її досягнення: будь-яка мета може бути реалізована в конкретних умовах за допомогою різних дій (засобів), проте правозастосувач повинен обирати такі дії, які забезпечуватимуть досягнення мети швидше, простіше та з меншими «витратами» [7, с. 45].

За загальним правилом, вимога законності стосується як процедури правозастосовчого провадження (строки, порядок, повноваження суб'єкта правозастосування), так і відповідності закону самого результату правозастосування (зміст, форма правозастосовчого акту), в тому числі і у випадках застосування норми права за аналогією. Крім того, ця вимога вказує на неприпустимість зловживання суб'єктами правозастосування своїми повноваженнями, а також виходу за межі своєї компетенції. У загальному вигляді вимога законності закріплена у ч. 2 ст. 19 Конституції України, де встановлено, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стосовно природно-правової концепції праворозуміння поряд з правовими нормами, встановленими державою, існує також природне право. Ідея природного права ґрунтується на існуванні незмінних та загальних законів світового життя та людських відносин [4, с. 44]. Вважається, що людина має природні властивості від народження (право на свободу, життя інші права), а природний закон – незмінна та універсальна етична або правова норма людської поведінки. В основі законів повинні лежати природні права людини. Закон визнається настільки, наскільки він відповідає, розвиває і конкретизує природні права людини. Несправедливий закон не створює право – основоположний принцип даної теорії.

Правозастосовча діяльність у своїх окремих проявах може вважатися природною тією мірою, якою вона спирається на закономірності виникнення, внутрішньої організації, функціонування й розвитку відповідної соціорегулятивної системи та її юридичних складових. Соціорегулятивними формами, які опосередковують прояви таких закономірностей у юридичній діяльності, є її принципи [6, с. 310]. За силою регулятивного впливу принципи перевищують звичайні моделі поведінки в законодавстві, оскільки зумовлюються природою самого суспільства, концентровано виражають об'єктивні потреби розвитку економіки, суспільно-політичного життя тощо [1, с. 127]. Зокрема, природно-правовими принципами на яких ґрунтується правозастосовча діяльність є дотримання прав та свобод людини, справедливості, верховенства права.

Один із основних природно-правових принципів, який свідчить про взаємовплив права та моралі є справедливість або принцип аналогічного розгляду судових справ. Тут йдеться про справедливість у застосуванні норм права, а не справедливість права [2, с. 95].

Забезпечення соціальної справедливості здійснюється не лише через правотворення, але й через правозастосування, адже навіть справедливий закон потребує справедливого застосування. Як зазначає О. Аверін, досягнення справедливості в правозастосовчому процесі залежить не стільки від процесуальної регламентації дій правозастосувача, скільки від рівня правової культури й правосвідомості його самого та інших учасників справи [5, с. 82]. Як доречно зауважив В. Нікітаєв, «будь-який юрист знає, що справедливий суд – це законно створений незалежний і неупереджений суд, який керується в своїй діяльності виключно інтересами права, а вирок справедливий тоді, коли покарання призначається з урахуванням передбачених законом індивідуальних особливостей злочину та особи, що його вчинила» [8, с. 264].

Вважаємо, що в межах загальнотеоретичної правової дисципліни принцип верховенства права доцільно розглядати у двох аспектах. По-перше, в широкому значенні – принцип правової організації державної влади в суспільстві, так би мовити, у сенсі «верховенства права над державою», панування права, яке розглядається автономним стосовно держави. По-друге, у вузькому розумінні, а саме в контексті співвідношення однорідних правових категорій – права і закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом». Верховенство права стосується життя права як в системі творення правових норм, так і їх здійснення, застосування органами державної влади, передусім, судами. Тому верховенство права покликане бути певним стандартом не лише законодавчої діяльності, а й у прийнятті судових рішень, що засвідчує неупередженість правосуддя й намагання суддів поновити справедливість прийняттям відповідного рішення [9, с. 307].

Для сучасного праворозуміння становить інтерес не природне право як таке, а його мораль-

но-гуманістичний аспект [10, с. 90]. Отже, правозастосування, відповідно до природно-правової концепції, здійснюється компетентним суб'єктом на основі принципу верховенства права з метою встановлення справедливості у конкретній справі та захисту прав та свобод людини.

Розглядаючи особливості правозастосування в межах соціологічного типу праворозуміння, право розуміється не як застигла сукупність норм, а як діяльність фізичних та юридичних осіб – громадян, державних та суспільних організацій, які дотримуються, застосовують і виконують правові приписи. Дане праворозуміння орієнтоване на право в дії. Державна воля, втілена в правових нормах, матеріалізується в суспільних відносинах, надаючи їм правової форми. Врегульованість, законність, правопорядок, що забезпечуються в суспільстві, є необхідними елементами цього типу праворозуміння. Право в дії є його реалізація, що проявляється в правових відносинах, правопорядку, правовій поведінці. Проте, до вказаної діяльності залучаються правозастосовчі органи. Таким чином, функціонує складний механізм правової системи, в якій правозастосування займає важливу роль.

Практична спрямованість теорії правозастосування, зумовлюється її прикладним характером. Адже майже всі службові обов'язки професійних юристів зосереджуються на застосуванні юридичних норм або на його забезпеченні. Відповідно, до соціологічного типу праворозуміння увага акцентується на характеристиці правозастосування в діяльнісному аспекті та полягає у вирішенні юридичної справи або виданні індивідуальних державно-владних приписів (здійснення акту застосування права) компетентним органом.

Дослідження правозастосування під різними кутами зору залежно від типу праворозуміння дає нам можливість охарактеризувати цю діяльність як багатоаспектну. Звичайно, в будь-якому владно-регулятивному рішенні прямо чи опосередковано відображаються загальні ціннісно-правові уявлення та орієнтації його автора [6, с. 362]. Проте, не дивлячись на існування різних типів праворозуміння та їхній вплив на застосування норм права, дані концепції взаємодіють та мають спільні риси. Зокрема, незалежно від підходів до розуміння права правозастосування покликано втілити соціальне призначення права в життя, тобто реалізувати відповідний правовий припис. Застосування норм права покликано завжди задовільнити певний інтерес: особи, держави, суспільства. Правозастосування здійснюється компетентними суб'єктами в межах норм права, з дотриманням певної процедурності і в будь-якому випадку повинно відповідати моральним засадам суспільства.

Список літератури:

1. *Борисов Г. А.* Отправные нормативные установления советского законодательства: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Г. А. Борисов. – Х., 1991. – 205 с.
2. *Гарт Г. Л. А.* Позитивізм і розмежування права та моралі. Філософія права / Г. Л. А. Гарт. – К.: Основи, 2007. – 340 с.
3. *Глинська Н. В.* Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Глинська. – Х., 2003. – 21 с.
4. *Львова О. Л.* Сучасне праворозуміння у світлі ціннісних орієнтацій права / О. Л. Львова // Держава і право. – 2010. – № 45. – С. 43-49.
5. *Петришин О. В.* Верховенство права в системі правового регулювання / О. В. Петришин // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – С. 74-84.
6. *Рабінович С. П.* Природно-правові підходи в юридичному регулюванні / С. П. Рабінович. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 650 с.
7. *Рабінович П. М.* Законность и целесообразность в применении юридических норм / П. М. Рабінович // Применение советского права: [сб. уч. труд.]. – Вып. 30. – Свердловск, 1974. – С. 45-49.
8. *Цитпеліус Р.* Юридична методологія. – К.: Реферат, 2004. – 176 с.
9. *Шевчук С.* Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2007. – 420 с.
10. *Шемшученко Ю. С.* На перехресті століть. Вибрані праці / Ю. С. Шемшученко. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – 607 с.

Перепелюк А. М. Правозастосування в межах основних типів праворозуміння

У статті досліджуються основні аспекти залежності правозастосування як специфічного виду юридичної діяльності від основних типів праворозуміння, а саме позитивістського, природно-правового та соціологічного.

Ключові слова: правозастосування, позитивістський, природно-правовий та соціологічний типи праворозуміння.

Перепелюк А. М. Правоприменение в рамках основных типов правопонимания

В статье исследуются основные аспекты зависимости правоприменения как специфического вида юридической деятельности от основных типов правопонимания, а именно позитивистского, естественно-правового и социологического.

Ключевые слова: правоприменение, позитивистский, естественно-правовой и социологический типы правопонимания.

Perepeljuk A. Enforcement of law within primary types of legal understanding

This article investigates the basic aspects of dependence of lawenforcement as a specific type of legal activity on primary types of legal understanding, such as positivist, natural-legal law and sociological.

Keywords: law enforcement, positivist, natural law and sociological types of law.